

Дати

Світлана Луцій

“А ХОЧЕТЬСЯ ЖИТИ Й НЕ ЗНАТИ СПОКОЮ”: ШТРИХИ ДО ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСИ ВЕРЕТЕНЧЕНКА

Олексі Веретенченку (літературний псевдонім Розмай) цього року виповнилося б 85. Широко знаний в еміграційних літературних колах Америки, він, на жаль, і сьогодні залишається мало відомим українському читачеві. “Та можна вірити, — писав кілька десятиліть тому Юрій Лавріненко про творчість письменника, — що вона рано чи пізно вернеться додому. І там її приймуть як освіжаючу поетичну громовицю”¹.

Олекса Андрійович Веретенченко (Розмай) народився 25 жовтня² 1918 року на Слобожанщині в селі Білому Колодязі, що розташоване за 89 км від Харкова³, куди 1925 року переїхали його батьки. Навчався в Харківському педагогічному інституті, після закінчення якого працював редактором літературно-драматичного відділу радіокомітету. Друкуватися почав у газеті “Соціалістична Харківщина”. 1939 року Олекса Веретенченко став членом Спілки письменників України. У роки війни, за свідченням Богдана Романенчука⁴, опинився у Львові. Там працював в “Українському видавництві”. Про львівський період творчості поета практично не маємо відомостей. Лише Г.Костюк у книжці “Зустрічі і прощання” згадує про те, що у 1943 році на вечорах поезії в Літературно-мистецькому клубі він читав свої твори⁵. А із статті Юрія Шереха “Стилі сучасної української літератури на еміграції” дізнаємося, що в цей час на творчість Веретенченка значний вплив мав неокласицизм⁶.

¹ Лавріненко Ю. Олекса Веретенченко – ліричний співець епічної пригоди // Зруб і парости. Літературно-критичні статті, есеї, рефлексії. – Мюнхен, 1971. – С. 204.

² У джерелах подаються різні дати народження. В “Олекса Веретенченко (1918)” // Координати / Упоряд. Бойчук Б. і Рубчак Б. – Сучасність, 1969, Романенчук Б. Азбуковник. Енциклопедія української літератури. – Київ. – 1973. – Т.2, Слово. Збірник 12. Література. Мистецтво. Критика. Мемуари. Документи, 1990 називається 8 липня 1918 року. У короткій біографічній довідці про поета в антології Ігоря Качуровського “Окно в українську поезію” (1997) та статті Олександра Астаф’єва “Олекса Веретенченко. (1918–1993)”// Нитченко Д. Листи письменників. Збірник п’ятий. – Мельбурн; Ніжин; Київ. – 2001, Encyclopedia of Ukraine // Danylo Husar Struk. – Toronto; Buffalo; London, 1993 – 25 жовтня 1918 року. Ми теж називаємо цю дату – на підставі листа Олекси Веретенченка до Д.Нитченка від 24.03.1983 р.: “...Допомагаю іншим, попросив Марію Гарасевич написати про Ігоря Качуровського статтю, а про себе не звертався ні до кого, хоч і мені підбивається рівно 65 у жовтні цього року...”.

³ У статті “Олекса Веретенченко (1918)”, вміщеній в антології української поезії “Координати” (1969), зазначено, що раннє дитинство поет провів у селі Охрімівка.

⁴ Романенчук Б. Азбуковник. Енциклопедія української літератури.

⁵ Див.: Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади. Книга друга. – Едмонтон; Торонто, 1998.

⁶ Шерех Ю. Стилі сучасної української літератури на еміграції // Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. – Х., 1998. – Т.1.

Деякий час Розмай був у Польщі⁷, потім потрапив до Німеччини, де й жив до 1949 року. Про перебування родини Веретенченків у німецькому місті Пляуені йдеться у статті Петра Ротача “Я словом нації служив... Поезія і доля Олекси Веретенченка”⁸ та спогадах Григорія Костюка: “Саме в цей час приїхало до Пляуена молоде подружжя – поет Олекса Веретенченко та його дружина Надя. Це був молодий, ...але й багатонадійний поет. Дебютував він книжкою ще перед війною у Харкові. Потрапивши як червоноармієць в німецький полон і дивом вирвавшись звідти, він, проте, не бажав тепер залишатися на ласку НКВС. Я познайомився з ним та його поезією ще у Львові. Він із дружиною зайшов до нас. Вони нарікали, що не мають де перебути перший час. Я і Рая запропонували їм куток в нас у кімнаті. Так вони стали нашими співмешканцями на місяць-другий, поки не знайшли щось краще, чи здається, поки не збомбардували наше помешкання і тоді вже й ми, і вони не мали де дітися”⁹. У Пляуені поет працював в українській газеті “Земля”. Згодом переїхав до Детройта.

Перша збірка поезій Олекси Розмая “Перший грім”, як уже згадувалося, вийшла в Харкові 1941 року у видавництві “Радянський письменник”, її тираж становив 4500 примірників. Тоненька книжечка в цупкій картонній обкладинці містила 34 поезії та уривок перекладу поеми Джорджа Байрона “Мазепа”. (Повністю переклад цього твору було надруковано вже в Детройті 1959 року. Книжка видана накладом Літературно-мистецького клубу тиражем 1500 примірників). Безперечно, назва збірки “Перший грім” не випадкова. Вона повинна була засвідчити появу в українській літературі ще одного поета. Справді, вірші Веретенченка пролунали як весняна громовиця – яскраво, сильно й неповторно. Їх не можна було не почути. На обкладинці книжки художник намалював велику грозову хмару, яка насувається на вкриту цвітом гілочку дерева, віщуючи дощ. Проте веселі ластівки стрімко злітають ввись, що обіцяє чудову сонячну днину.

Більшість творів збірки – це невеличкі пейзажні образки (“Пейзаж”, “В полі”, “Іней”, “Ранок”). Поезії “З Гюго”, “Твої очі”, “Місячна соната”, “Сон”, “Розмова”, “Кінець любові”, “Визнання” – чудові зразки інтимної лірики.

Під час перебування в Німеччині Олекса Веретенченко друкується у журналах “Рідне слово” та “Арка”¹⁰. У другому збірнику МУРу (Мюнхен; Карльсфельд, 1946) вміщено фрагмент його поезії “Пісня поколінь”. У цьому творі автор прагнув передати крах романтичного світогляду свого покоління:

Падали і літали –	Страшно. Ми зрозуміли –
І виростали – вві сні.	Казки в житті нема.
Так проминали ночі.	Страшно. Обличчя світу –
Так проминали дні.	Гроші – війна – торги.
От і збулися мрії.	Навіть найкращі друзі
Глянули: все дарма...	Гірші, ніж вороги.

⁷ Див.: Олекса Веретенченко (1918) // Координати / Упоряд. Бойчук Б. і Рубчак Б. – Сучасність, 1969. – С. 183.

⁸ Ротач П. Я словом нації служив... Поезія і доля Олекси Веретенченка // І слово, і доля, і пам'ять... Статті, дослідження, спогади. – Полтава, 2000.

⁹ Див.: Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади. Книга друга. – С. 158.

¹⁰ Див.: Рідне слово. Вісник літератури, мистецтва і науки. – Мюнхен; Карльсфельд. – 1945. – Ч.1; 1946. – Ч.3–4; Арка. Література. Мистецтво. Критика. – Мюнхен, 1947. – Ч.1–3; 1948. – Ч.3–4; Ч.5.

Тільки єдина втіха,
Радість душі жива —
Бути завжди людиною,
І говорити слова:

“Наші літа — відлітають.
Ми живемо для вас...”
Дивно, лише по дітях
Бачиш, як лине час¹¹.

Інший варіант вірша був опублікований у збірці “Дим вічності” (1951), що побачила світ уже після переїзду Олекси Веретенченка до американського міста Детройта. Про її вихід поет відразу ж повідомив Юрію Лавріненку: “Щойно сьогодні одержав “Дим вічності” з переплетні, хоч надруковано її за два тижні тому, і відразу ж надсилаю Вам обіцяні примірники для реалізації”¹².

Думки критиків щодо збірки були вкрай протилежними: одні вважали, що вона є слабшою порівняно з першою (О.Зуєвський)¹³, інші бачили в ній багато позитивних надбань: конкретність образів та карбованість слова, тісний зв’язок із українською культурною традицією, вишукану строфіку (І.Качуровський, Ю.Шерех, Ю.Лавріненко). Юрій Лавріненко, зокрема, зазначає: “У ліпшій традиції української трагічної лірики і любови, як вищої життєтворчої сили, створив Веретенченко цілу книжку поезій під заголовком “Дим вічності”. Вона характеризується майстерністю ритміки, досконалістю рим, пластичністю образу, а zarazом внутрішньою музичністю. Зокрема Веретенченко є майстер кінцевої пуанти, тієї поетичної крапки чи акорду, яким закінчується добрий твір і поета, і композитора. Іноді ця пуанта скидається на афоризм...”¹⁴.

Домінантні мотиви книжки — любов до рідної землі, щемка туга за отчим краєм. Тож на її обкладинці художник Едвар Козак намалював серце, з якого вирвалося полум’я, а густий дим піднявся високо в небо. Епіграфом до видання стали слова Григорія Сковороди:

Бачиш дим? Пригадай вогонь!
Бачиш світ? Пригадай вічність!
Що таке цей світ? Дим вічності.

Відкривається збірка, до якої ввійшла 51 поезія, віршем “Так ось який ти, світе...”:

Так ось який ти, світе, зелен-золот, Давно відомий з вицвілої казки...	І тільки дим підноситься угору, Немов душа того, що відгоріло.
Серця людей — неначе лід і холод.	Планети, зорі, і метеорити,
Злоба. Ненависть. Вічно жах поразки.	І навіть сонце мерхне над землею,
Плюндрують, крадуть, палять без розбору,	А я, один, не в силі все зогріти
Самого Бога розпинають сміло!	Своєю ніжністю, любовію своєю ¹⁵ .

У збірці звучить гостре засудження війни, яка руйнує не тільки світ, а й людські душі (вірші “Ноктюрн”, “Фронтові примари”). Проте творче начало у природі й людині перемагає (“Напровесні”, “Прокотились відляски розламу”).

“Дим вічності” — збірка, в якій чимало місця відведено філософським міркуванням. Зокрема, проблемам сенсу життя та вічного й скороминущого, істинного й фальшивого в системі морально-етичних цінностей людини. На

¹¹ Веретенченко О. Пісня поколінь // МУР. Збірник II. — Мюнхен; Карльсфельд, 1946. — С. 68.

¹² Веретенченко О. Листи до Ю.Лавріненка // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (фонд №215).

¹³ Див.: Зуєвський О. Без кореня (З приводу збірки О.Веретенченка “Дим вічності”) // Київ. — 1953. — Ч.2. — С. 123–126.

¹⁴ Лавріненко Ю. Цит праця. — С. 203.

¹⁵ Веретенченко О. Дим вічності. — Детройт, 1951. — С. 5.

думку поета, ці складові людського щастя — рідні й кохані люди, батьківщина, нестримний творчий дух. Поезія “Спомин” — ліричний і зворушливий спогад про найрідніших у житті людей — про батьків. Віра в людину, звеличення простого трударя звучить у вірші “Селянин”:

Він стоїть, як велетень в граніті,
Натяглися жили, мов дроти, —
І нема такої сили в світі,
Що могла б його перемогти!¹⁶

Сковородинська ідея кордоцентризму (всеосяжної та всепрощаючої любові, яка йде від самого серця — вищого джерела пізнання) вперше прозвучала саме у збірці “Дим вічності”. До неї поет повертатиметься й у подальшому. На його думку, спрагматизованому суспільству Америки вона чужа й незрозуміла.

Поема “Чорна Долина”, в якій Веретенченко виявив себе справжнім майстром ліро-епічної оповіді, була видана Літературним Братством в 1953 році. Це — розповідь про трагічний епізод в українській історії: про знищення козаками під проводом Івана Сірка полонених, визволених із татарської неволі. Він не дарма зацікавив поета-патріота. Вимушено опинившись далеко від України, Веретенченко через усе життя проніс переконання: де б не була людина і скільки б років не провела на чужині, вона має залишатися вірною своїй Вітчизні. У серці її не повинна згаснути любов до рідного краю та бажання повернутися туди. Щоб увиразнити цю ідею, автор вдався до прийому художнього перебільшення: він увів у тканину твору епізод убивства козаком Данилом Рогом своєї коханої Ярини, яка після визволення відмовилася повернутися в Україну. Мимоволі згадується епізод із поеми Тараса Шевченка “Гайдамаки”: вбивство Гонтою своїх синів.

Над поемою Веретенченко почав працювати ще в 40-х роках. Окремі її фрагменти публікувалися в журналі “Арка”: “Чорна долина” (1947 р., число 2—3); “Татари йдуть” (1947 р., число 5); “Січова держава” (1948 р., число 3—4).

Безперечно, поема стала помітним літературним явищем. Юрій Шерех присвятив їй окрему розвідку під багатозначною філософською назвою “Господь, Бог ваш, — се полум’я жеруще, Бог ревнивий”¹⁷.

Дослідник поеми С.Гординський також звертає увагу на образ ніби незримий, але такий, “що проходить нею від початку до кінця. Цей образ — Бог. Він робить “Чорну Долину” неповторно веретенченківською”. “Бог Веретенченкової Чорної Долини — реальний, він існує не тільки на небі, він існує в правопорядку земного існування. А коли цей правопорядок порушують, він стає месником до незліченних поколінь. Тоді його ім’ям стає Мста, його ім’ям стає Кара з Кар”¹⁸.

Єдиною творчою невдачею автора С.Гординський вважає психологічну невідповідність читача до сприйняття кульмінації твору — наказу Сірка вбити потатарених українців.

1974 року¹⁹ у видавництві “Сучасність” вийшла ще одна поетична збірка Веретенченка “Заморські вина”, що стала органічним продовженням усієї

¹⁶ Там само. — С.19.

¹⁷ Див.: Шерех Ю. Господь, Бог ваш, — се полум’я жеруще, Бог ревнивий // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. — Т. 1.

¹⁸ Г[ординський] С[вятослав]. Олекса Веретенченко: Чорна долина // Київ. — 1954. — Ч.2. — С. 333, 335.

¹⁹ В Енциклопедії українознавства у статті про Веретенченка називається інша дата видання збірки “Заморські вина” — 1955 рік.

еміграційної лірики, лейтмотивом якої є любов до батьківщини і вірність їй. Туга за батьківщиною, спогади про рідні куточки звучать у багатьох віршах (“Чайка”, “Стомлений в далеких плаванні”, “Лечу думками над степами”, “Виринають спогади золоті”, “Чи я впізнаю береги”, “Ще пам’ятаю цвіт розмаю” тощо). Особливо вражає болісне зізнання поета:

А мені на груди налягає брила,
Радість існування я давно забув
І звестись не сила, глянути не сила.
Скільки тисяч років дома я не був?²⁰

Ця збірка, порівняно з іншими, найбільша за обсягом (117 поезій). Зворушливо й ніжно звучить присвята:

На вічну пам’ять
Дружині Надії –
Сердечний дар
Мого життя.

Читача зачаровує тонка й філігранна інтимна лірика Олекси Розмая (“Ти відчула слова”, “Ти думала – сховався місяць”). Смісловиттєві пошуки людини перенесені поетом у “Заморські вина” із попередніх збірок:

Життя – це і труд, і свято,
І кров, і любов, і любисток...
Важко впорядкувати
Навіть мале – особисте.
І звідси в людини охота
Шукати якусь можливість –
Змагатися Дон Кіхотом
За світову справедливість²¹.

Прагнучи передати філософське звучання збірки, художник Яків Гніздовський намалював на коричневому тлі її обкладинки велику амфору, на якій світло-коричневі широкі смуги переплітаються з вузькими світло-жовтими, що мають символізувати біль і щастя в людському житті.

У вірші “Посвята”, яким відкривається збірка, поет звертається до поезії, підсумовуючи своє літературне життя:

Я тут увесь такий, як є
Тобі віддав життя своє,
Тобі поезія моя...
А зло чинив – то був не я²².

За свідченням Петра Рота, який листувався з поетом до самої його смерті, Веретенченко підготував до друку книжку “Проведи мене в дорогу”, але коштів для її видання, як і для збірки “Пам’ять серця” (“Зорепад”), не знайшов.

Вдумливий шанувальник творчості Олекси Розмая не може не звернути уваги на філософські твори поета, написані переважно на еміграції. Автора цікавлять насамперед такі морально-етичні категорії, як вірність, страждання, краса та любов. Звідси інтерес до постатей Ісуса Христа, Гомера, Руставелі, Морозенка, Джордано Бруно. Ліричний герой Олекси Розмая завжди постає

²⁰ Веретенченко О. Заморські вина: Поезії. – [Б.м.], 1974. – С. 9.

²¹ Там само. – С. 98.

²² Там само. – С. 7.

перед вибором: або залишитися людиною, чесною й принциповою, або назавжди втратити людське обличчя.

У статті про творчість поета Юрій Лавріненко слушно наголошував: “Тичининський мотив спустошення і збідніння людського серця на тлі катастрофи тотальної війни проходить крізь чимало віршів Веретенченка. Але цей мотив існує, щоб показала інша сила. Це любов”²³.

Мотив всеперемагаючої любові особливо виразно звучить у збірці “Дим вічності”. Автор переконаний, що в критичних ситуаціях людину рятують дві сили: віра в Бога (“Єдиний Бог”) та любов до жінки:

Ти не думай, люба, що мене забито,
Ні, мене не вбито — я люблю тебе!²⁴

Прикметно, що в любовній ліриці поета, написаній на еміграції, відчувається “...стихийна приреченість на дочасну або вічну розлуку”²⁵.

Вірші Олекси Веретенченка стримано лаконічні й реалістичні, автор надзвичайно ощадливо використовує художні засоби, любить прості метафори й тонкі афоризми, якими завершується більшість його творів. Проте саме найпростіші епітети й метафори несуть неабияке смислове навантаження в ліриці Розмая. Ритмічна композиція, барвиста алітерація, вишукана строфіка — прикметні риси його поетичної творчості. Окреслюючи тенденції символізму в українській ліриці, О.Астаф’єв наголошує на тому, що лірика Олекси Веретенченка наближається до музики завдяки вдалим звуконаслідуванням (“Горобина ніч”).

Філософською глибиною та емоційною стриманістю вирізняються у творчому доробку автора метафізично-релігійні поезії.

1975 року Олекса Веретенченко видав збірку поезій свого друга й літературного побратима Володимира Свідзінського “Медобір”, яку зберіг, пронісши машинописні сторінки через воєнні лихоліття та еміграційні поневіряння. Б.Кравців у статті “Медобір” В.Свідзінського” наголошує: “Збереження збірки надрукованих поезій Володимира Свідзінського у важких і трагічних умовах воєнних дій і подій на землях України 1941–1945 років залишиться в історії української літератури фактом неоціненої ваги. Олексі Веретенченкові, поетові й молодому другові трагічно загинулого Володимира Юхимовича Свідзінського, пощастило врятувати чи не найважливішу частину його поетичної творчості в час, коли люди втрачали не тільки винесені з пожежі і з-під куль особисті речі, але навіть і життя. Факт тим більше важливий, що зберіг Олекса Веретенченко не якусь переписану тільки кимось копію віршів В.Свідзінського, але ж приготований автором, ним виправлений і ним же власноручно сигнований на кожному листку машинопис його надрукованих поезій 1926–1936 років... Збережений Олексою Веретенченком авторський машинопис нараховує 104 листки звичайного на Радянській Україні в тому часі листового паперу із 96 віршами”²⁶. У статті до книжки “Поет і його доля. Володимир Свідзінський” Олекса Веретенченко згадує, як М.Іванов, приятель Свідзінського, просив його зберегти спадщину друга. А професор М.Оглоблін

²³ Лавріненко Ю. Зруб і парости. Літературно-критичні статті, есеї, рефлексії. — Мюнхен, 1971. — С. 203.

²⁴ Веретенченко О. Дим вічності. — Детройт, 1951. — С. 22.

²⁵ Олекса Веретенченко (1918) // Координати. — Т.2. — С.185.

²⁶ Кравців Б. “Медобір” В.Свідзінського // Свідзінський В. Медобір. — Сучасність, 1975. — С. 179.

передав її Веретенченку. Назву збірки Веретенченко дізнався ще в Харкові від самого Свідзінського: “І я зацікавився її назвою.

— “Медобір”, — тихо, ніби соромлячись, відповів мені Володимир Юхимович. Це слово трохи мене збентежило, здавалося — не дочув, тому знову запитав: “Медозбір” — кажете?

— Ні...”Медобір”, — підкреслено повторив Свідзінський. Тож немає двох думок, сумніву немає! Єсть і гори на Поділлі, зветься — Медобори: тобто, означення плодоносної місцевости, багатой на медовий цвіт”. Окремі поезії із збірки друкувалися ще в Україні в “Літературному журналі” (Див.: 1940.— №6; № 8—9).

Розмай не випадково так опікувався згадуваним виданням. По-перше, почуття дружби та шани відіграли в цьому не останню роль. По-друге, поезія Свідзінського була надзвичайно близька Веретенченкові. Щирість лірики, стримана манера письма, зосередженість на вічних питаннях, перевага медитативної елегантності над пристрасністю — все це притаманне обом поетам. У передмові до едмонтонського видання 1959 р. Яр Славутич зазначив, що поезія Свідзінського “негучна, позбавлена імпазантности, тиха і спокійна. Легкий смуток вересня лежить на ній. Зате це справжня поезія, шляхетна своїм естетизмом і міцним чаром добірного слова”²⁷. Те ж саме можна сказати про лірику Олекси Веретенченка.

Поетична творчість письменника — не тільки глибокі роздуми вголос, зворушливий діалог із далекою Вітчизною й рідними. Це спроба розповісти Америці про Україну, не тільки як про етнічну структуру, а як про націю європейську²⁸, бажання дорівнятися своїми творами до кращих світових зразків.

Помер український письменник Олекса Веретенченко 15 березня 1993 року у Детройті, де й похований.

²⁷ Славутич Яр. Володимир Свідзінський // Свідзінський В. Вибрані поезії. — Едмонтон, 1959. — С. 8.

²⁸ В Австралії 1988 року вийшов альманах “Новий обрій”, присвячений 20-річчю існування в Мельборні Літературно-мистецького клубу ім. Василя Симоненка та 1000-літтю християнства в Україні. Відкривався він поезією Олекси Веретенченка “Велична пора” про такий важливий період в історії України, як Київська Русь та про хрещення русичів.

ІГОРЕВІ КАЧУРОВСЬКОМУ — 85

1 вересня виповнилося 85 років Ігореві Качуровському — послідовникові київських неокласиків у поезії і мистецтві поетичного перекладу, а також прозаїкові, літературознавцеві й журналістові.

Народився письменник 1918 року в Ніжині, в сім’ї українських інтелігентів. На початку 30-х Качуровські, рятуючись від репресій, виїхали до Курська, де Ігор закінчив десятирічку і вступив до педінституту. Найсильніше враження справили на нього лекції видатного російського медієвіста й автора методології точного літературознавства Бориса Ярхо. Ярхо не лише вплинув на наукові зацікавлення Качуровського, а й по-